

УДК 349.6

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

**Т.П. ПАНТАЛІЄНКО, здобувач¹,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

Здійснено теоретико-правовий аналіз екологічної безпеки як об'єкта права екологічної безпеки. Перераховано основні підходи, розроблені на доктринальному еколого-правовому рівні щодо трактування поняття екологічної безпеки. Сформульовано власне визначення поняття екологічної безпеки.

Безпека, екологічна безпека, право екологічної безпеки.

Глобалізація спричинює як позитивні зрушення, так і негативні зміни, особливо в навколишньому глобальному середовищі. Саме тому за умов необхідності збереження екологічної безпеки на належному рівні постає наукова проблема визначити екологічну безпеку як об'єкт права екологічної безпеки.

Дане питання побіжно порушується у чисельних дослідженнях: В.І. Андрейцева, Г.І. Балюк, С.А. Боголюбова, М.М. Бринчука, Ю.А. Вовка, А.П. Гетьмана, А.К. Голіченкова, О.Л. Дубовик, Б.В. Єрофєєва, М.І. Єрофєєва, І.А. Ігнатєвої, І.І. Каракаша, Т.Г. Ковальчук, О.С. Колбасова, В.В. Костицького, М.Н. Копилова, М.В. Краснової, Н.Р. Малишевої, В.М. Петрини, В.В. Петрова, Г.П. Сєрова, М.О. Фролова, Ю.С. Шемшученка, М.В. Шульги та ін.

Натомість, слід визначити, що парадигмального розуміння даної проблеми ще й досі не вироблено. Отже **метою** даної статті є дослідження складових екологічної безпеки та визначення її як об'єкта права екологічної безпеки.

Екологічна безпека може розглядатися не лише в межах понятійно-категоріального апарату відповідної галузі, але також і в рамках інших юридичних дисциплін та інших галузей суспільного знання. Зокрема, у природничому та суспільствознавчому аспекті екологічна безпека визначається як:

1) забезпечення гарантії запобігання екологічно значним катастрофам та аваріям внаслідок сукупності дій, станів і процесів, що прямо або опосередковано не призводять до цих подій;

2) ступінь відповідності наявних або уявних (прогнозованих) екологічних умов завданням збереження здоров'я населення і

---

¹ Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор В.І. Курило

забезпечення тривалого та стійкого соціально-економічного розвитку;

3) комплекс станів, явищ і дій, що забезпечують екологічний баланс на Землі та в будь-яких її регіонах на рівні, до якого фізично, соціально-економічно, технологічно і політично готове людство [1];

4) сукупність наукових знань та принципів, що визначають такі моделі суспільної свідомості та поведінки, які здатні протидіяти негативним антропогенним впливам на навколишнє природне середовище [2].

Вказані визначення екологічної безпеки не можуть бути застосовані для формулювання правової категорії «екологічна безпека», насамперед тому, що не відображають способів утвердження (опосередкування) відповідного явища у сфері правового регулювання, а також не розкривають соціальну роль екологічної безпеки як правового поняття. Однак, усі наведені точки зору, окрім констатації комплексного характеру екологічної безпеки, що «ґрунтується на фундаментальних фізичних, хімічних та біологічних принципах (утилізації відходів, моніторингу, вченні про екотоксичну трансформацію) та багатьох інших соціологічних, соціометричних та правових засадах, котрі є особливо важливими, оскільки є очевидним, що екологічно небезпечна діяльність окремих осіб становить загрозу життю та здоров'ю інших» [2], – є цінними для розуміння змістовного наповнення відповідної правової категорії, встановлення правового режиму такого об'єкта та з'ясування взаємозв'язків та співвідношень екологічної безпеки із іншими об'єктами відповідної галузі – життям та здоров'ям людини, навколишнім природним середовищем.

Екологічна безпека виступає видовим поняттям відносно родової категорії безпека (англ. *security, safety*), що визначається як стан захищеності, відсутності загроз чи ризиків [3]. Таке розуміння безпеки, екстрапольоване на рівень екологічної безпеки надає підґрунтя для формування правового поняття цього явища, як об'єкта відповідної галузі права та його юридичної форми – правового режиму. Для цього необхідно до змістовної основи (розуміння екологічної безпеки як певного стану) долучити:

а) принципи його визнання у відповідній сфері правового регулювання, що відображають роль та місце екологічної безпеки у системі охоронюваних цінностей;

б) характеристику загроз, відсутність чи подолання яких є необхідною умовою досягнення екологічної безпеки (нестабільне, неякісне, несприятливе навколишнє середовище, сутнісна характеристика – потенційна шкідливість окремих речовин, сумішей, об'єктів);

в) вказівку на засоби подолання таких загроз чи мінімізації їх впливу (правові алгоритми, організаційні заходи);

г) об'єкти, що захищеність яких означатиме досягнення відповідного стану (правові загально соціальні блага – життя та здоров'я людини, сприятливе, не шкідливе навколишнє природне середовище, що

знаходять свій вияв через закріплення та захист відповідних інтересів та суб'єктивних прав на безпечне навколишнє середовище та інших);

д) форму об'єктивації (втілення) відповідних правових засобів щодо захисту охоронюваних цінностей та реалізації правомочностей суб'єктів у суспільному бутті – правовідносини.

Саме на таких узагальнених вимогах до поняття екологічної безпеки ґрунтується більшість дефініцій, пропонованих нам еколого-правовою наукою.

Слід виокремити такі підходи, розроблені на доктринальному еколого-правовому рівні щодо трактування поняття екологічної безпеки:

Екологічна безпека розглядається через призму так званого масштабного фактора, тобто мається на увазі рівень її впливу і поширення. Так, ще О.С. Колбасов зазначав, що екологічна безпека – це частина міжнародної безпеки [4]. На глобальний світовий характер екологічної безпеки вказував і Н.Ф. Реймерс, який визначав її як комплекс станів, явищ і дій, що забезпечують екологічний баланс на Землі і в будь-яких її регіонах на рівні, до якого фізично, соціально-економічно, технологічно і політично готове людство [5]. В.І. Андрейцев, А.Б. Качинський, В.В. Курочкіна, О.М. Хіміч, О.С. Заржицький та інші також вказують на те, що екологічна безпека виступає різновидом або ж складовою національної (державної) та транснаціональної безпеки [6–10]. Слід відмітити, що даний підхід свого часу знайшов своє відображення і в законодавстві України [11], а також законодавстві Російської Федерації, зокрема, у Концепції національної безпеки Російської Федерації від 17 грудня 1997 року [12].

Сім рівнів екологічної безпеки, починаючи від рівня робочого місця і завершуючи світовим планетарним масштабом, виділяє і Н.В. Барбашова [13];

Екологічна безпека визначається через її причинно-наслідкові характеристики. Так, О.С. Колбасов до детермінант екологічної безпеки відносить негативні антропогенні зміни стану навколишнього природного середовища, які мають наслідком позбавлення людини як біологічного виду можливості існувати [4, С. 48]. О.Л. Дубовик, І.Ф. Панкратов розглядають в якості причин антропогенну діяльність, природні явища, протиправні дії, стихійні лиха, техногенні катастрофи і забруднення навколишнього середовища [14];

Екологічна безпека характеризується з огляду на зміст її виразу, як:

– сукупність заходів, що сприяють запобіганню погіршення екологічної обстановки, небезпечної для здоров'я і життя людини, навколишнього середовища та режиму використання природних ресурсів [15];

– забезпечення захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства, природи, держави від реальних і потенційних загроз, утворюваних антропогенним або природним впливом на

навколишнє природне середовище [16];

– стан захищеності навколишнього природного середовища, населення, територій, господарських і інших об'єктів від різноманітних загроз, які виникають як наслідок негативних змін компонентів природного середовища в результаті антропогенної діяльності, природних явищ і протиправних дій [14];

– певний (оптимальний) стан природного середовища, що забезпечує йому і людині сприятливі (нормальні) умови для життєдіяльності та розвитку [17];

– структурна і якісна перебудова господарської діяльності для досягнення стійкого розвитку, який включає економію енергії і природних ресурсів; перехід на природоохоронні безвідходні технології [18];

4. Екологічна безпека визначається, зважаючи на її значення і цінність, у механізмі гарантування та захисту екологічних прав громадян через:

– систему соціальних установлень як найважливіша цінність, що гарантується державою громадянам для їх сприятливого існування [17];

– важливу, перспективну мету діяльності по відновленню та збереженню нормального стану навколишнього середовища [1, с. 46];

– один з головних принципів природокористування та охорони навколишнього природного середовища, у відповідності з яким будь-яка екологічно значима діяльність, а також передбачувані у законодавстві та здійснювані на практиці природоохоронні заходи, повинні оцінюватись з позиції безпеки [13, с. 52];

– стан соціальної та правової захищеності, який здійснюється шляхом встановлення системи засобів забезпечення, регулювання суспільних правовідносин, визначення відповідного правового режиму та відповідальності [19].

Окремої уваги при характеристиці основних підходів щодо розуміння екологічної безпеки заслуговує наукова позиція М.М. Брінчука, який стверджує, що немає підстав для виокремлення відносин щодо забезпечення екологічної безпеки як окремої групи суспільних відносин, врегульованих екологічним правом, нарівні з відносинами по використанню природних ресурсів і охороні довкілля [20]. Натомість вчений пропонує термін «технічна безпека», який розглядає як стан захищеності прав і життєво важливих інтересів людини, навколишнього природного середовища. На думку Н.В. Барбашової, дане визначення технічної безпеки і є завданням по забезпеченню екологічної безпеки [21].

У той-же час, Г.П. Сєров визначає екологічну безпеку особи, суспільства і держави як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави в процесі взаємодії суспільства і природи від загроз з боку природних об'єктів, властивості яких змінені забрудненням, засміченням внаслідок антропогенної діяльності (виникнення аварій, катастроф, здійснення тривалої господарської, військової та інших видів діяльності) чи навмисно з метою екологічних

диверсій, агресії або ж природних явищ і стихійного лиха та обумовлених знищенням, пошкодженням або виснаженням природних ресурсів (загроза незабезпечення суспільства і держави природними ресурсами) [22–23].

Подібне розуміння екологічної безпеки, однак із певним енвайронментальним ухилом, зустрічаємо у В.Б. Рушайла, що визначає її як стан захищеності природного середовища та життєво важливих інтересів людини від можливого негативного впливу господарської та інших видів діяльності, надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, їх наслідків, що забезпечується активною діяльністю людини по збереженню природних ресурсів – необхідної умови існування людства та всієї живої природи, забезпечення розгортання, залежно від ступеню зростання економічних можливостей, природоохоронної діяльності, підвищенням стандартів охорони навколишнього середовища [24].

Власне, таке розуміння екологічної безпеки є неповним і має усі ознаки такого стану суспільних відносин щодо використання природних ресурсів, який варто окреслити як «сировинну безпеку», однак, маємо враховувати позицію автора, що поряд із екологічною виділяє техногенну безпеку – стан захищеності особи, суспільства та держави від руйнівного впливу складних технічних приладів та устаткування, створених людиною, в процесі їх експлуатації [24, с. 96]. Зазначення автором кола правових та організаційних заходів забезпечення техногенної безпеки, а також вказівка на переважно організаційно-технічний характер забезпечення відповідного стану й перенесення акценту із з'ясування змісту різних видів безпеки, як правової категорії, на висвітлення особливостей правових режимів останніх [24, с. 92], – дозволяє зробити висновок, про формування відповідних понять, а саме техногенної та екологічної безпеки, на основі виключно положень законодавства, без врахування положень правової доктрини. Тому розглядувані автором категорії мають скоріше міжгалузевий характер, а правовий режим екологічної безпеки у такому розумінні не може вважатися галузевим правовим режимом та виконувати інтегруючу роль.

Подібне, однак зміщене у сферу реалізації приписів права екологічної безпеки, поняття основного об'єкта відповідної правової спільності отримаємо, якщо перенести на галузевий рівень розуміння суспільної безпеки, яке подається Г.А. Тумановим та В.Н. Фризко, особливо враховуючи думку дослідників про те, що екологічна безпека є одним з видів суспільної безпеки, класифікованих за критерієм змісту [25].

Отже, **екологічна безпека** – це сукупність опосередкованих джерелами підвищеної екологічної небезпеки (а також зміненим та несприятливим навколишнім середовищем) відносин, що врегульовані юридичними, технічними та організаційними нормами права екологічної безпеки з метою попередження та усунення загрози життю та здоров'ю людини, матеріальним цінностям та навколишньому середовищу. Таке

визначення може бути сприйняте, однак за умови, що відповідне правове, технічне та організаційне регулювання буде абсолютно ефективним, тобто має йти мова не лише про наявність відповідних норм, але й про їх реалізацію, тобто урегульованість.

Список літератури:

1. Реймерс Н.Ф. Охрана природы и окружающей человека среды : Словарь-справочник / Н.Ф. Реймс. – М. : Просвещение, 1992. – 20 с.
2. Воронцов А.М. Экологическая безопасность, экологическая криминология, экологический контроль / А.М. Воронцов // Экологическое право. – 1998. – №1. – С. 17.
3. Webster's dictionary. – Запоріжжя : Видавець, 1993. – 288 с.
4. Колбасов О.С. Концепция экологической безопасности (юридический аспект) / О.С. Колбасов // Советское государство и право. – 1988. – № 12. – С. 48.
5. Реймерс Н.Ф. Природопользование : словарь-справочник / Н.Ф. Реймерс. – М. : Мысль, 1990. – С. 41.
6. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки : навч. та наук.-практ. посіб. / В.І. Андрейцев. – К. : Знання-Прес, 2002. – С. 37.
7. Екологічна безпека України : аналіз, оцінка та державна політика / А.Б. Качинський, Г.А. Хміль. – К. : НІСД, 1997. – С. 6.
8. Курочкина В.В. О понятии экологической безопасности // Экологическая безопасность России: проблемы правоприминительной практики : сбор. науч. трудов / В.В. Курочкина; под ред. В.Н. Лопатина. – СПб. : изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – С. 147.
9. Хімич О. Екологічна безпека як елемент національної безпеки / О. Хімич // Право України. – 2002. – № 11. – С. 44–47.
10. Заржицький О. Екологічна безпека в регіоні як об'єкт правового регулювання / О. Заржицький // Право України. – 2002. – № 5. – С. 63–67.
11. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України : постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. № 3/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 10. – Ст. 85.
12. Концепция национальной безопасности Российской Федерации : указ Президента Российской Федерации от 17 декабря 1997 г. № 1300 // Собрание законодательства Российской Федерации. – 1997. – № 52. – Ст. 5909.
13. Барбашова Н.В. Екологічна безпека промислово розвиненого регіону : правовий аспект : монографія / Н.В. Барбашова. – Донецьк : ДонДАУ, 2002. – С. 21.
14. Дубовик О.Л. Экологическое право в вопросах и ответах / О.Л. Дубовик. – М. : Юрид. лит., 2001. – С. 232.
15. Экология : учеб. пособ. / под общей ред. С.А. Боголюбова. – М. : Знание, 1999. – С. 30.
16. Качинський А.Б. Сучасні проблеми екологічної безпеки України / А.Б. Качинський // Наукові доповіді. Нац. ін-т стратегічних досліджень. – 1994. – Вип. 33. – С. 12.
17. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні : проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С.Б. Гавриш. – К., 2002. – С. 157.

18. Евтеев С.А. Создается система экологической безопасности / С.А. Евтеев, Ю.А. Стариков // Вестник Академии Наук СССР. – 1989. – № 6. – С. 120.
19. Лазор О.Я. Державне управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні : організаційно-правові засади : монографія / О.Я. Лазор; передмова і заг. наук. ред. проф. М.Д. Мичка. – Львів : Ліга-Прес, 2003. – С. 43.
20. Бринчук М.М. О понятийном аппарате экологической безопасности / М.М. Бринчук // Государство и право. – 1998. – № 9. – С. 26.
21. Барбашова Н.В. Правовое обеспечение экологической безопасности в процессе хозяйственной деятельности : дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.06 / Барбашова Наталья Владимировна. – К., 1999. – С. 28.
22. Серов Г.П. Правовое регулирование экологической безопасности при осуществлении промышленных и иных видов деятельности/ Г.П. Серов. – М. : Ось-89, 1998. – С. 33.
23. Серов Г.П. Экологическая безопасность населения и территорий Российской Федерации (Правовые основы, экологическое страхование и экологический аудит). Учебное пособие / Г.П. Серов. – М. : Издательский центр «Анкил», 1998. – С. 35.
24. Рушайло В.Б. Общественная безопасность как объект специального режимного регулирования/ В.Б. Рушайло // Право и политика. – 2004. – № 3. – С. 97.
25. Туманов Г.А., Фризко В.Н. Общественная безопасность и ее обеспечение в экстремальных условиях/ Г.А. Туманов, В.Н. Фризко// Советское государство и право. – 1989. – № 8. – С. 21.

Осуществлен теоретико-правовой анализ экологической безопасности как объекта права экологической безопасности. Перечислены основные подходы, разработанные на доктринальном эколого-правовом уровне относительно трактовки понятия экологической безопасности. Сформулировано собственное определение понятия экологической безопасности.

Безопасность, экологическая безопасность, право экологической безопасности.

Author represents his own vision about the ecological safety as legal object of environmental safety law. Basic approaches to the interpretation of the concept of environmental safety, developed by the doctrine at ecological and legal level are listed. Own definition of the concept of ecological safety is formulated.

Safety, ecological safety, environmental safety law.